

Door de bouw van café De
Blauwe Engel is de Windsteeg
nog smaller geworden dan
deze al was. Naar verluidt
konden protestanten zo
voorkomen dat de rooms-
katholieke processies op die
plek langs de kerk trokken.

Links: de boterbeurs.
Rechts: torentje uit
1992 met speelklok
op de boterbeurs. Op
elk heel uur komen
Sint-Joris en de draak
naar buiten.

11 Rondom de kerk

Rondom vrijwel alle middeleeuwse kerken zijn al vanaf de bouw begraafplaatsen ontstaan. Vooral in dorpen zijn deze vaak nog aanwezig. In de meeste steden moesten de kerkhoven in de loop van de eeuwen plaats maken voor bebouwing. Ook in Amersfoort werd rond de Sint-Joriskerk begraven. Dit gebeurde vooral aan de noordkant op de huidige Groenmarkt, die destijds voor een deel Sint-Joriskerkhof heette.

De oudste vermelding van het kerkhof dateert uit 1317, toen de bisschop van Utrecht een deel – ‘dicht tegen het kerkhof’ – van zijn hof aan de pastoor van Amersfoort schonk. Verder zijn in 1962 aan de Hofzijde, bij de restauratie van de boterbeurs, kindergeraamtes aangetroffen. Dat doet veronderstellen dat er ook hier graven zijn geweest. In 1602 werd begraven rondom de kerk niet langer toegestaan. Het laatste stuk van het kerkhof werd in 1648 buiten gebruik gesteld en bij de Groenmarkt getrokken.

Boterbeurs Al heel vroeg kende de Sint-Joriskerk belendingen en aanbouwen. De kerk is zodanig met de binnenstedelijke bebouwing vergroeid, dat deze alleen vanaf de Hof als geheel is waar te nemen. Wanneer we vanuit het zuidportaal rechtsaf gaan voor een rondje om de kerk is de eerste aanbouw die we passeren de boterbeurs of boterwaag. Deze galerij op zuilen dateert uit 1608 en bestaat uit een bovenbouw, waarvan de

constructie aan de achterkant is opgelegd in de kerkmuur, en aan de voorkant wordt gedragen door acht ronde houten zuilen. De boterhandelaren, die in weer en wind hun waar aan de man moesten brengen, hadden erop aangedrongen de ‘Botterbanck’ te overdekken. Het gebouw bleef tot het begin van de vorige eeuw als zodanig in gebruik, maar raakte daarna in verval.

Onder de boterbeurs bevindt zich het klokkenluidershuisje dat uit 1661 stamt en later uiteenlopende gebruikers heeft gekend, zoals de doodgraver en de nachtwacht. Ook was hier

Rechts naast het noordportaal de bij de restauratie van 1962-1969 gereconstrueerde gerfkamer

Aanzicht van de diaconie-huisjes tegen de noordgevel van de kerk. Deze kleine optrekjes, met een diepte van ongeveer drie meter, zijn tussen de steunberen van de kerk gebouwd.

Librije De oudste vermelding van een bibliotheek in de Sint-Joriskerk is van 1344. Sinds 1374 was één van de kanunniken bibliothecaris; later werd deze bibliotheek librije genoemd. Tot 1622 bleef de librije in de Sint-Joriskerk. Een eeuw later blijkt 'de openbare Boekery' in het koor van de Lieve-Vrouwekapel een plaats te hebben. Toen in 1757 de kerk door de stad gereserveerd werd voor brandblusmiddelen gingen de boeken terug naar de Sint-Joriskerk. Uiteindelijk belandde wat er over was in het oude stadhuis op de Hof en ging daar verloren. Of er een specifieke ruimte als librije is geweest is niet met zekerheid te zeggen. Het is goed mogelijk dat tegen de noordgevel, een travee vóór de koorbeëindiging van de noordbeuk, een kapelvormige aanbouw was gepland. Dit is te zien aan de tandvormige lagen in het baksteen van de twee

steunberen; een gebruikelijke methode om hierop later nieuw metselwerk aan te sluiten. Ook was dit aanvankelijk een dicht gevelgedeelte. Het raam in deze travee is pas in de 19e eeuw aangebracht, waarbij de ruwe zijkanten van het ingehakte raam zijn afgewerkt met een pleisterlaag. Bij de restauratie van 1962-1969 is – om het verschil zichtbaar te maken – de nieuwe raamtracering in baksteen uitgevoerd en niet in natuursteen zoals bij de andere ramen van de kerk. In de kerk zelf is in dit gevelgedeelte een opmerkelijke deuropening te zien, die is voorzien van een zandstenen boogveld met een fraaie versiering. Hoewel dus verschillende details doen vermoeden dat het de bedoeling was om naderhand een hoge aanbouw of kapel toe te voegen is duidelijk dat, althans op deze plek, een dergelijk bouwwerk nooit is gerealiseerd.

de toegang van buitenaf naar de Mariakapel. Na de Reformatie is deze kapel door de burgerlijke overheid gebruikt als dronkenmanscel. In 1962 werd begonnen met een uitgebreide restauratie van het gebouw, waarna de kapruimte ingericht werd als kantoor van de marktmeester. Op het gebouw is in 1992 een torentje met een kleine speelklok aangebracht, waar op elk heel uur tijdens de muziek Sint-Joris en de draak naar buiten komen.

Gerfkamer Op de hoek van de Groenmarkt staat aan de westkant van de noordgevel de gerfkamer. Oorspronkelijk was deze ruimte – evenals de sacristie nabij het hoofdkoor, waarover verderop meer – bedoeld voor de priesters om zich te kleden voor het opdragen van de mis. Het woord 'gerwen' of 'gerven' betekent zoveel als: zich gereed maken of kleden. Of de gerfkamer ooit als kleedruimte is gebruikt, is de vraag. De sacristie lag immers veel dichterbij. In archieven wordt melding gemaakt van gebruik als 'recencamer' en later regentenkamer. Wegens de deplorabele toestand is de gerfkamer bij de restauratie van 1962-1969 aan de hand van aangetroffen bouwsporen en details voor het overgrote deel gereconstrueerd. Naar wordt aangenomen is de gerfkamer rond 1530 tegen de noordbeuk geplaatst. Het gebouw kent een structuur met een driedelige geleiding die in maat overeenkomt met de travee indeling van de kerk. Deze indeling wordt aan de buitenzijde geaccentueerd door de drie topgevels aan de noordzijde en de daarop aansluitende steekcapen.

Sacristie / Diaconiehuysjes Nadat het kerkhof op de huidige Groenmarkt was opgeheven werden hier in de 17e eeuw tegen de noordkant van de kerk kleine huisjes gebouwd, dia-

Links: Het karakteristieke pand (restaurant) op de hoek van de Langestraat werd in 1943 voor een groot deel gereconstrueerd.

Links: Het gebouw tegen de kerk, aan de oostkant van de noordgevel, is uit de 20e eeuw. Hier stond ooit de 15e eeuwse sacristie. Rechts: Vanuit de Langestraat te zien: kopie van de in 1901 ontdekte buitenschildering

coniewoningen of armenwoninkjes genoemd. Deze kleine en donkere optrekjes, tussen de steunberen van de kerk, waren niet dieper dan drie meter. Later zullen deze tot pakhuisjes zijn vervallen en evenals de Gerfkamer van een pleisterlaag voorzien, zodat de vele aanhelingen voor een groot deel waren weggewerkt. Bij de restauratie van 1962-1969 zijn deze aanbouwingen opgemeten en met de nodige wijzigingen herbouwd. Ze dienen nu als kantoorruimte.

Aan de oostkant van de noordgevel, hoek Groenmarkt-Langestraat, staat ook een zelfstandig gebouw tegen de kerk aan. Door de klassieke vormtaal en details lijkt dit oud, maar het stamt uit het begin van de 20e eeuw. Op deze plaats was bij de bouw in de 15e eeuw van het hoofdkoor tegen de noordgevel een zogeheten sacristie aangebracht, een bewaar- en kleedruimte die de priesters gebruikten voor de vieringen in het koor. Deze sacristie kende drie ruimten, die in fasen zijn gebouwd en voorzien waren van gewelven. In het koor zijn de toegangen naar deze sacristie nog aanwezig. De opening uit de eerste fase is waarschijnlijk bij de latere uitbreiding dichtgemetseld. De daarna aangebrachte nieuwe entree fungeert als doorgang naar het huidige pand.

Na de Reformatie was de sacristie niet meer nodig en zijn de ruimten ervan geschikt gemaakt als kosterswoning, waarbij authentieke delen verdwenen. In het begin van de 20e eeuw werd op de zelfde plaats een nieuwe kosterswoning gebouwd. De hiervoor noodzakelijke sloop betekende het einde van de middeleeuwse sacristie. De voormalige woning is nu in gebruik als kantoorruimte.

Kleppermanshuisje en schilderijen Tegen de buitenkant van het hoofdkoor van de kerk aan de Langestraat stond het

zogenaamde kleppermanshuisje. Dit gebouwtje, daterend uit 1586, was aanvankelijk door het stadsbestuur bestemd voor 'den toecomenden excijnsmeester om te ontfangen sijn geld'. De Langestraat was in vroeger eeuwen de belangrijkste verkeersader van de stad en dus een logische plek om belasting te innen. Al vrij snel schijnt het de verblijfplaats te zijn geworden van de nachtwakers, die 's nachts met hun ratels door de straten van de stad liepen. Vandaar de naam 'kleppermanshuisje'.

Bij de afbraak van deze aanbouw in 1901 werd tegen de buitenmuur van de zuidoostelijke koorsluiting onder een zware kalklaag een buitenschildering ontdekt. Na de restauratie van 1962-1969 zijn de muurschilderingen wegens te grote kwetsbaarheid van de buitenmuren afgehaald en binnen in het koor opgehangen. Op de oorspronkelijke plaats aan de buitenzijde – in de Langestraat goed te zien – hangen nu kopieën op ware grootte.

Overige bebouwing Het oudste gedeelte tegen de kerk is de bebouwing op de hoek Zevenhuizen-Langestraat, die echter diverse vernieuwingen en herbouw heeft ondergaan. Aanvankelijk stonden deze huizen niet helemaal tegen de kerk, maar was er een open ruimte tussen. Door het gaandeweg opschuiven liggen de kelders van deze huizen nu voor een groot deel onder de bestrating. Een in dit rijtje karakteristiek pand is het restaurant op de hoek van de Langestraat, dat in 1943 voor een groot deel werd gereconstrueerd. Het pand rechts naast de ingang van de kerk heet in de archieven 'Rooster', een verwijzing naar de wildroosters in het plaveisel, die moesten voorkomen dat dieren de kerk zouden binnenlopen. De kerk was in vroeger tijden altijd open.